

29892

LAPPLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Fredrika

22/10 1975

Nilsson, Almar, 1975

Svar på ULMA:s frågelist M 188 Vård och
användning av vilda träd, buskar och örter
på inägomark

33 bl.4:o

25/10 "

Tillägg

2 " "

29892

*Exc. växtnamn
för reallat. av
Alm 1976.*

Alm 1976 03D

Ivar på Ulmas Frågelista N. 188.

Blad 1.

Vård och användning av vilda träd, buskar och örter på inägomark.

Obs! Enär inägorna här i södra lappmarken inte var så stora och de stora utängarna som röjts på utägnarna givet en stor del av bärgningen så måste jag nog, om detta arbete gällande denna frågelistas innehåll, omfatta både in- och utägnar, i vad det beträffar de träd, buskar och örter som användes i våra förfäders hushåll. Och då eh och lind inte växer här har jag ju intet att berätta om dessa. Likväl bör jag först som sist nämna, att i matkänvändes här lite växter. Man stödde sig nog i matkänningen på tyngre mat ingredienser, på kött och fläsk samt rovar, senare på potatis när dessa blev tillgängliga här

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 188

Tror på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 2. en tid fram på 1800-talet. Genom att studera gamla förmåns handlingar kan man se när patetisen kom hit upp och blev en del av kosthållningen. Och detta gällde nog hela södra läppmarken. Minns från min tid som resande ombud för Husgö bymarkiner 1942-44, hur man hörde vad man sade när en husmor på en matbar inom socknen serverade rönna morötter till nästom varje måltid, hur hon kritiserade det, för att detta var kreatursföda. Detta skedde också på en bar i övre delen av Dorotea socken, att man ofta serverade isterband, men i stora portioner. Hörde en gång en s. h. timmerdivare från övre delen av denna socken sade efter att ha ätit på baren. Ja, nu är man ju skinn, men mätt är man inte. För skogsarbetare

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Från på Ulmas Frägelista N. 188.

Bl. 3.

Här i Södra Lapplanden har ju alltid
slåsk varit det vanligaste stallet.
Släder: Användes ju mest att bereda the av.
Malört: Som krydda i drycker samt bered-
des s. k. "Malörtbrännvin" varav fogs några
ra droppar på en tobakbit vid illa-
mående. — Kan nämna att på inä-
gorna "inomåkers" som vi sade ville man
ogärna ha björk intill husen och på
gårdsplanen. Björken korrade ju ut
och förstörde gräsväxten i närheten av
detta träd. Däremot planterade man
både hägg och könn på de flota gårds-
planer. Då fört man byggde ett nytt
boställe, gjorde "utflykten" som det hette
vid ägoövergång så den ene måste ha
egen gård, så planterades i regel bå-
de hägg och könn jämte andra pry-
nad — som samtidigt var nyttoburkar
i närheten av den nya gården. Under

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 188

Svar på Ulmas frågelista M. 188.

Bl. 4.

Och i närheten av hägg och rönn väte gräs, men ej under björkar, åtminstone inte lika frodigt. Men det erfordrades ju också så mycket, mycket annat än mat i ett huskäll och i ett fullständigt självhuskäll som det ju var härför gjorde man ju så gott som allting själva inom hemmet och familjen. Minns att prästen Päiväranta som tjänstgjorde i Raitikberg under förtiotalen anmärkte på folkets levnads sätt här och i Finlands landsbygd. I Finland sade han, tillverkade bönderna alla sina verktyg själva. Inte så här i södra Lapplandsmarken. Men verkliga förhållandet är väl att förändringar från självhuskäll skett tidigare här än i Finland. De som fört koloniserade vår bygd kom ju till stor del just från norra Finland.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Fgl. M 188

Ivar på Ulmas Frägelista N. 188.

Bl. 5.

Förteckning över de viktigaste av de vilda, s. k. fjäkräande, sjödlade trääd, buskar och örter som av allmogon kunnat värddas och utnyttjas.¹⁾

Bl: "Surdär", "Surdärbark" = bark av al: Användes¹⁾ såder för färgning av fjävirke i buskar, byttor o. a. härl samt spånkorgar. Som "getapojkar" brukade vi tillverka käppar av småbjörk som färgades i olika mönster genom att vi först skar och rev loss vissa delar av barken så att dessa björk käppar blev nakna på de ställen som skulle färgas med albarken. Färgningen tillgick så att man luggade al bark som sedan spollades på de ställen av käppen där denna bark avlägsnats. När den luggade albarken torkat på björk käppen så ren gjorde man käppen från den brannande "barken"²⁾ och var en käppen mönstrad i rött och träfärg. (Ved ansågs

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 188

Tror på Ulmas Frågelista M. 188.

Bl. 6. ju med rätta vara lättkuren varför
man även brukade göra skära små fryd-
nadsaker av denna. Den hade ju även
en så raker färg som blev vackrare
ju äldre den blev.

Bsp: "Kupa". Utgjorde ämnesved för smör
och degfråg samt även mjölkfråg som ju
för måste finnas i stort antal på en
bondgård här enär bönderna före när
shogen blev saluvara hade oftast 16-30
kor. Minns frågställen såväl i mjölk-
boden hemma som i fåboden i min
barndom i början av seklet. Och det mås-
ke ju ^{finnas} mjölkfrågsuppställningar för både
hemma och i de båda fåbodarna, för-
samma fåboden vid Bräntjöarna och
höst fåboden vid Hohnforsen där det
väkte det mjölkdrivande "sian" i björk-
brännorna både norr om och söder
om älven. Grättorten "sian" var ju grön

Lovar på Ulmas Fågellista N. 188.

Bl. 4.

och frödig ända fram till snön täckte marken och kornen gick ju på utebete ända till det. Aspens virke användes ju även till båtbräder. Båtar som användes i mindre vatten, ej i starkt strömmande vatten. Asp-virkesbåtar var ju lätta och kunde lätt förflyttas till mindre sjöar och tjärnar för fisket i detta vatten. Fisket var ju här för en mycket viktig försörjningsdel. De gamla förmäns handlingar skulle alltid en del av fångsten överlätas till de gamla på gården.

En: Av enbär, ofta enbart enris kokades till all den gröna färgen kokats ur, tog väl någon timma sedan det börjat tjuda i grytan, ibland längre tid. Och på denna dekokt gjorde man den hälsosamma enbärsterrisdrickan. En näve torrad humle blandades i en 12-15 liters gryta med enris under kokningen för smakens skull.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Fagl. M 188

Svar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 8. Eller också några tvättar potis, skvattan.
Av engrenarna blev spänstiga pillbägar,
som vi som pojkar satte i "Besgabötlan."
Eller sköt vi med endast pillbägar! Ennis
användes även till att koka vichal på
som man gav kavar. De sadet då få mind-
re mage. Man använde även uppklippt
ennis till att sköra ut på ställen där man
behövde skrämma bort råttor och tock.
från hut och potatisland.

Fläder: En av de örter som man vämade
om emedan man på denna kokade ett
välsmakande och som man trodde ett
hälsosamt thé.

Glägg: Mes som prydnadsväxt buske eller
krädd på gården även som allkrädd efter
vägar eller runt "Kryddgård" som vi sade.
När vinter bostaden skurats ut på våren
samt utluftades sattes häggväxter med
blommor in i bostaden för att ge den

Mycket osäker
uppgift! Flä-
dern torde ej
växa så långt
norrut!

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Lön på Ulmas Frågelista M. 188.

Bl. 9. en friskare doft. Dessa häggblommor togs inte från gårdens träd och buskar utan från hägg som växte vilt i skogen i närheten av bäcken och åren. Gårdens häggar fick inte skadas. Häggbären hade ju en säregen men från smak, men fuggadet kätlet bort av barnen innan stenarna spattat ut.

Kyponorbusken: Odlatas i regel som häckväxt. Kyponan krossades och myponterika toppna på detta ansågs vara mycket hälsosamt och bl. a. maktfulla skärbjugg och dårsighet.

Prakt: Den äkta prinsen har jag aldrig påträffat i våra marker. Viste inte ens att den fanns i våra marker. Vi i våra trakter har betraktat skvattman som prakt och har den i folksmån betat "Kläpnors" när man brukat lägga den till rumman med kläderna för att skydda dessa mot mal. Skvattman prou, har vi även använt som kryddväxtning

Från på Ahnais Frägelista N. 188.

Bl. 10. av dricka, malt- och envis dricka för att ge denna en friskare smak.

Rönn: Användes till olika slag av ämbets-
ved på grund sin styrka och seghet. Man
skall bl. a. "rönpinnar" när man kom på be-
stämning med unga, små rönnor ute i skogen.
Skalade av barken och fick de ligga och torka
och hårdna på någon uthusvind eller
annat luftigt utrymme under tak till det
slättern böjades då man tillverkade "käst- och
hårshävar", käfsor. Rönnskav ansågs som
ett kraftgivande tillägg till utfordringen
av nötkreaturens. På tidiga vår vinter-
månader var man ute på skaren och ska-
rade rönnbark och plöchade reumossa
som fraktades hem i medhavda styrsäckor.

Hemma på gården gjorde man så "värmsing" på
delta tilltammen med säure foder
som "skarlats" av kreaturen och lagt på
sidan" tillsvidare. Ett bra tillbehör till ut-

skärta
d. skärtase (?)
sup.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Svar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 11.

fodringen m på våren när man kanske hade lite kvar av fjolårets gröda.

Vide: Skinn och tunnare hudar garvades ofta med videbark i st. för bark av grava stammar.

I. k. "videbarkat" läder och skinn. Vide i lämplig grovlek användes även till band på ryttar, bänkar och kaggar och andra mindre träkärl som träflåtor, smörpönnar m. fl.

Vinbär, både röda och svarta gjorda man saft av. Den röda saften blandades med vatten vid användningen. Den svarta vinbärs saften användes mest som medicin och togs då skedvis utan blandning med vatten. På grund det höga vitaminvärdet förde man ha känt att den gjorde bästa verkan så: "I min bar- och ungdom gjorde vi så i mitt hem.

Tälg: "Tälgbusha" gav det värdefullaste av de lärtorter som man tog tillvara på under högsommaren. Emotsatt till när man tog

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Livar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 2.

Löv från björk och vide så "stök" man löv
rot från kvistarna på sälgen. Av björk
och andra lövbushar ska man kvitter med
löv och band i kävar som sedan tattet
upp i träskor. Minns också en annan
metod. Med häkrippsträng band man
fast var för var lövkvistar runt om
ett fräd någon bit från marken. När
så lövet sorkat från mot hästen, ibland
sedan snön kommit trampade man släk
på marken runt denna ristraga; tog
en stöv och slog på den så att lövet
ramlade på marken. Och samlat det i
säckar som fraktades hem till gården.
Minns från min viftelte som liten poj-
ke när jag under sommaren tillsam-
man med min mor i Brännjöfabri-
ken där mor skötte och mjölkade kväll
och morgon. På dagarna sedan mor
gjort klart morgonarbetet med mjölken

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Trar på Almas Frägelista N. 188.

Bl. 13. och "getaren" var i skogen med kreatnen
så fick jag följa henne upp till den
näriliggande Bräntsjöasen där det fanns
gott om sälgrushar och "stygga" löv i
sächar. Om det var soligt följande dag
bredt så sälglövet ut på den borta
"fäbodvallin" att torka och förva-
rades sedan i ett brädschjul i närhe-
ten av lodugårdarna till dess det prak-
tades hem till gårdan på vinterföre.
I regel togs ju "stillningen" från skogen,
utångarna hem eftersom det förbru-
kades under den kommande vintern.
Tibast. Användes till olika slag av me-
diciner. Hörde av min morbror Jonas 1859
att när han i sin ungdom fått värk i smäl-
ryggen skar man ett jack på det värkan-
de stället, lade in ett tibastbär ("tynärbär")
och band över och när såret varat ut
var värken borta. Minns morbror / som en

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Ivar på Ulma: s Frågelista M. 188.

Bl. 14. stor och kraftfull man.

Finjan kokades och avkoket drocks vid
koffa. Gades läsa denna.

Glallon: Var för här i våra trakter nära
på en lyxvara. De väkte ju endast på
de ställen där skogselden gått. Förestäl-
ler mig att under första tiden nybyg-
garna bodde här från mitten av 1700-
talet och framöver så var det annor-
lunda emedan nybyggarna här den
tiden anlade stora fländer nära ny-
byggarna för att få samarbete åt
sina kreatur ej så långt från gårdar-
na. En min morbror berättade att han
själv som vallpojke anlagt en stor
brand i närheten av sitt dåvarande
hem i Blåbärsjön nära Nyland nu in-
om Bjurholmshöjden. Detta för att få
betet till korna. Näste ha varit ombkr.
år 1859 när han var tio år gammal.

ULMA 29892. Almar Nilsson, 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Från pålmas: s Frägelista M. 188.

Bl. 15.

På Wiska-Lohrsele skogen brann en vidsträckt skogsteld norr om Gideälven mellan Wiska bäcken där den rinner ner i älven till Godäkers berget. Men i min barndom 1905-15 märkte man på långa sträckor bort värt hem till Kvällsberget där en vidsträckt skogsteld härjades den heta sommaren 1901 och senare till en trakt norr om Gideälven mellan Överberg och Konfors för att finna Hallon. Det hände ju någon gång under hallontiden att några ungdomar härifrån 'kostade' på ett par dagar för att plocha en "kontfylla" hallon på detta stället. Ringon och blå bärfanns ju däremot på närmare marken.

Ringon plochades i stora mängder varje höst. Till sötning användes oftast Saccarin som tillsatset vid andrändningen av bären. Slåbär och Hjortron som var van

"kontfyll" (?)

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Ivan på Ulma:s Frågelista M. 188.

Bl. 16 vare att förvara utan inböring användes i mindre utsträckning än lingon.
Kamomilltjä: kokadet ibland, men minnet ej om det var för något vittändamål.
Libesticka: "Libesticka som vi sade minns jag att det odlades på en del gårdar men att man hemma sade att, om man gav sina kreatur denna så blev de matfriska, men att man inte gav tinakor denna när man hade gemensam "getare" d. v. s. så att ena korna gick tillsammans med grannens kor. De som de inte fick av libesticka samtidigt med våra som fick av lib. så blev grannens kor omatfriska. Grannsamjan fick inte stödas.
Näsla: Minns att av de första märkorna på våren kokade de en sått till den första "färskfisken" som bogt i öppet vatten, leksgäddan. Men mat minns jag att mor kokade en dekokt på gröna näs.

Uvar på Ulma:s Frägelista M. 188.

Bl. 14. Lor som hon förvarade i en liter flaskka.
Med denna vätska tvättade man håret.
Skulle vara bra mot mjäll och håravfall.
De som hade en "kryddgöl" vid gården hade
Pepparrot. Användes som kryddsättning
till diverse maträtter, kött, bl. annat fisk.
Skvattran: Det var vad vi kallade pors.

Användes vid kryddsättningar drika.
Menbart Skvattran gjordes en stark
och läshande drika.

Myrta: Minns att min mor använde myrta
i all blodmat och att jag då gillade
den smaktätning. Blodpannkaka, blod-
pudding, blodpall och blodbröd med flak.
"Jungfru Marie säng för väte i stenrösen inne
bland risbuskarna. Minns inte att det använ-
des till annat än för den angretna lik-
fens skull. Vi hade den dock inne i kummen.
Skäfte eller skoggräs användes i min barndom
åtminstone i fäbodarna att binda till tvagar.

Ivar på Almars Frågelista N. 188.

Bl. 18. Och användes vid tvätt av mjölk härlar trä,
som mjölkstären, mjölkbylten och trägen.
I skymmerhet omkring fåbodarna väste på vä-
ta marker tillräckligt med denna väst.
Tätört: Glade man glömt att spara "tätört"
lite tätmjölk, så gick det bra att få "lång-
mjölk" eller "göckmjölk" som vi ibland kal-
lade den genom att lägga lite tätört i
"spenarvann" mjölk och låta den stå över en natt.
Gläcksöta: "Glenrotsöta": Minns att vi de gånger
vi var med kreaturen kring Öhuvudet som
vallpojkar så klättrade vi i hållorna där
och sökte "Glenrotsöta" i bergshrevorna. Det sma-
kade "bittertött" men vi var ju inte bortkän-
da med söttaker den tiden (1904-1908.)

Furu ("fall.") Till limringar hus samt till
sågning till bräder och plank för olika
ändamål. I Baksjöberg inom vår sock-
en finns ännu kvar ett hus som står
ovanvänt på gården där golvplankorna

Ivar på Ulma:s Frågelista M. 188.

Bl. 19. är av klurna tallstochar i breddmel-
man 18-22 tum, på undersidan nacka-
de ner på de underliggande åtarna,
Samt naturligtvis hyblade på ytan.
Ovan för höksdörren är på en vitmå-
lad yta målat dåvarande ägarens
initialer P. O. P. S och året 1862. I
ena hörnet av den målade ytan i-
nitiälerna B. n. Har räknat ut att
det måste ha varit målaren Blongren
från Boele som omkr. den tiden frua-
de till bonden och tocken pampren Jon
Jonstons i Sten Lögda Syster och då
troligen vistades i G. som ju ligger ej
så långt från Bakjöberg. Furuvirke
brade ju ett stort användningsområde.
Till husbyggen redskap, korgvirke oök-
se man rättklivet furu virke. På hur
kvisten gick ut in furu kunde man
se vilka fallar som gav rättklivet vir

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 188

Ivar på Ulma: sägelska M. 188.

Bl. 20 ke. Kristen skulle följa stammen utom
på denna innan den skiljde sig. Talan
där kvistarna satt som inborrade i
stammen var omöjliga eller åtmins-
stone svåra att klyva till kongspån
och tunnslav. I vår släkt talade man
om andra generationens husmor på
Hölmtele^{att} smad. ä. sagt till ingenjören
som stakade landsvägen genom byn sagt
att: genom åhern får vi inte gå med vä-
gen och färtöra denna. "Vi har ätit bark-
bröd när vi bröt åkrama. Och barkmjöl
beredde man av den vita saven mellan
slam och den gröna barken på mnga fu-
ror. Samt av isländslav som väkte efter
stigarna i marken. Och har jag hört att
när man utstyrte nybyggerna här på
1400-talet så tog man häntyn till om
det fanns ingtall i närheten av nybyg-
get som kunde användas vid barkbröd

ULMA 29892. Almar Nilsson, 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

I var träskälmas frågelista M. 188.

Bl. 21. Tillverkningen. Anna d. ä på Flohutele
var född 1480 och landsvägen byggdes genom
byn när min mor var elva år alltså 1869.
Om den stakast ett par år tidigare var
Anna d. ä. då 84 år. Flor blev mycket gam-
mal och sadet vara kraftfull in i sena
åldersdomen. Till mycket slitstarka stidor
samt slädmedel tog man virke från
s. k. "Fälljär". Nedan det ännu fanns
"örödd", "öröddskog" här i skogarna på ^{1) 'öröjd'}
en del ganska välkynta ställen kunde
de man finna stora grova furor med
sådan "fjörved" på ena sidan av furan.
Man behövde sedan man fällt detta
trä endast kugga av fjörstycket
upp till och verk till samt med yx och
maren knacka ut på ytan av stycket
så lossnade det från den övriga veden i
furan. Ganska långt fram i min tid tog
man denna ved. Och minns att man sade

Ivar på Almas Frägelista M. 188.

Bl. 22. allsammerna, när de i skogen fann en sådan furu så lade de märke till var den fanns och på eftervintern innan det blev skare i vårsnön så hade tillverkat "hjärskidor" som var de enda som stoppade ett åka på i den skarpa vårskaren. Samerna har ju rätt till "fri fängt" arved på krossens marker inom sina boendområden.

Björk: "Björkved" till verktygsstoft, trä i hyolar och andra saker där det erfordras hållbart virke. Björkens virke här i norr ersatte ekens i Sydverige. Användes till alla delar i köredskap där det erfordrades större hållbarhet. Men från björken fick man även näver som i gamla tider utgjorde takfäcksringmaterial. Taknäver var ju en mycket viktig artikel som under löpningstiden på försommaren skars och lades i "lo", "nåvälö" som vi sade som fäcket med tunga stochar av vindfällan så

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

svar på Ulmas frågelista N. 188.

Bl. 23 att det pressades slätt och fint. Björknäver
har ju mycket lång hållbarhet. Det förstås
ju inte de första åren. Minns från min tid
som vallgröjke 1904-08 stora högar av nä-
ver som min morbror Jonas som dräng hos
far på 1880-90-talet lagt på "Väskbäck-
brännan" söder om Holmsforsen. När min
äldste bror, Valdemar och hans granne Theo-
dor Nilsson flyttade den västra fäboden
från från No-dös marker till den senare
mark omkr. 1920-30-talet så tog de näver
från nämnda näverhögar som morbror
för så länge sedan samlat och lagt i
"näverlo". Träskdiban i åkern lade man
den tiden av gravstänger med björknäver
runt om stängerna. Björken gav ju även mång-
a andra för de forna bebyggarna nyttiga
ting. Som t. ex. "Fröske", fröske, fröske, etc.
Varav man gjorde en så nödvändig sak
som det fröske som användes att häm-

1)
= Mo o. Domsjö
AB

Svar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 24

ta upp "elstjärn", gristorna man fick
när man med "eldtålet" slog eldgnis-
tor på flintstenarna. Eldtål, berett
frösk och flinta förvarades ju i en
till läder garvad öppning. Denna var
"helgstän", utan sömma med locket
i ett stycke och en rem att binda runt
om när den inte användes. I mitt bondens-
hem förvarades tvorne sådana elldon
efter farfar "Per Elias" och sade att farfar
som var flitig fångstman av skogs fågel
och hare samt husbehovsfiskare även se-
dan han blev födoräds tagare att han
inte litade på de nu utkomna trav-
kändskiekorna som så lätt "rånade" som
man sade utan alltid bar elldonen i fick-
kan när han vistades i skog och mark.
Av näver gjordes ju så oändligt många
saker. Bl. a. "Näverryvär" av näver hopvik-
ta skan kallade Karl som tycks komma

¹⁾ helgstän

²⁾ ränd
' blev fulltiga'

ULMA 29892. Almar Nilsson, 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Ivar på Ulmas Frågelista M. 188.

H. 25. med beredda björkrätter. "Björkläger". Det påstods att dessa kunde man koka, m. koka vatten i om man höll dem fyllda med vatten. Har dock själv aldrig försökt. Till roddbåtar skulle alltid finnas en "näverryva" till "båtöst". Nästflöten av hoprullad näver samt "näverfattbär" med en lämpligt stor sten inuti till nävbänken "söngkän" som vi sade. Av näver gjordes även mycket fina prydnads saker samt askar för dagsbehovet i matsäckar för smör, fil och annan mat. Gamt till "matmaskmask". Det blev mycket varma tular till vinterkor av näver. Flera lager näver med en lädertula utvändigt genomtydda med beektråd gjorde och använde jag själv en gång under min tid som skomakare 1919-30. Kan inte just nu inte komma ihåg allt vad vi använde näver till men får inte glömma näverkontor i olika storlekar

¹⁾ dial.:
näverryva

²⁾ söngkan?
bj gemin
form? Bör
vara söngka
n. pl. ?

Prav på Ulmas Frågelista N. 188.

B. 26.

för olika ändamål. För mattäckan, för
bärplockning m.m.. De gjordes i olika
utförande. Antingen flätade av tunn bre-
da näver ränder eller av hela näver i
två lager. Samt hade man ju näver till ett
slags täckring, tillfällig täckring.

Gran: Användes i överdelar i kältran, tak och
andra kördon. Granvirke var lättare och
slitstarkare än furuvirke samt gav bra
bärbrädder. Vid takläggning med näver an-
vändes granstänger att fasthålla nävet
på plats. När man högg dessa granstänger
lät man en rotbit följa med i roten av
granstängerna och vid takläggningen
vekt detta rotben över "tak roeben". Minns
inte att jag sett något sådant på gårdar hus
utan endast på foderladorna på utgångarna
i skogen. Men det var ju oerkligen en enkel
men effektiv metod att fasthålla taklägg-
ningen. Granvirke var ju oerkligen såligare

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 188

Svar på Ulma:s Frågelista N. 188.

Bl. 24 mot råder och röta än annat hädslag som växte här i våra skogar undantogsades ren fjärved. Granvirke var ju mer användligt bäst än annat virke. Men användes ju inte i stammar och tväränger emedan det vitat sig att krokarna av granvirke hade benägenhet att räkna med tiden. Det gjorde inte furu virket. Varför detta ämnen i båtar togs av s. k. "myrtall" som växte på mottamyrar. Detta hade i regel någon kraftig rot i närheten samma kvalitet som stammen och sådan myrtall blev bra båttävar och båt tväränger som gav stadga åt båtens ridor. Som bekant har furor som växer på vålnas ingen pålrot men kraftigare rötter som växer ovanpå marken. Klar med 'egna ögon' se detta när vi bröt fjärstubbarna för fjärbränning några somrar.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Ivar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 28

Tilllägg.

Krällsarbete: De långa mörka krällarna under hästen och högrinterna arbetade man i varje gård i byarna här med diverse handarbeten. Kvinnorna med ^{alt} spinna, sticket och väva och männen med de verktyg som erfodrades för gårdens skötsel. Man tillverkad även selar till hästarna. Inte minst kunnade man också sätta klack- och poulaxxor under detta. Band och lagade nät samt strickade möbler samt t. o. m. instrument som de enkla harmonikon^{en}, en låda öppen i botten och smeden^{en} = psalmodikon skäng spelades med stäke. Tillverkad av granvirke, åtminstone i Takbräden. Antägs ha bästa klangvärde. På detta lärde man sig psalm melodier. Det fanns ju psalmböcker med noter för dessa psalmodikon som de väl egentligen kallades. Samt ¹³det flera i vår by som hade tillverkat sig egna fioler, även egen orgel. Till fioler togs björkvirke i di-

ULMA 29892. Almar Nilsson, 1975
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 188

Ivar på Ulmas Frägelista N. 188.

H. 29. Domaren i överlocket måste vara gravvår-
ke och sådes att bästa klangochan hade
gronar som vört upp bredvid en fors! Be-
kon själv en gång en orgel från Stmsek som
den begärade borden, hette han Forsén? Glan
var exha länsman och selt ett intyg eller be-
tyg till honom utskrivet av prästen Gollin
år 1912. Forsén skulle då resa till en hälsobrunn.
1^x hade tillverkat i början av 1800-talet. Glan
hade rest ner till Stockholm och på Svens-
ka Orgelfabriken studerat deras tillverkningar
och väl hemma hade han tillverkat denna or-
gel, och är den i en modernare stil än and-
ra den stils orglar, enkel utom nödiga
krasiduller. Tängenterna är av elken-
ben. Beläggningen på dessa. En avkomling
till Forsén visade mig att fiekur som också
tillverkats av denne C. C. Forsén, vill jag min-
nas att han hette. Orgeln finns nu på muse-
igården härstädes på Djönäs. (Obs: gamla namnet)

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975

LPL FREDRIKA

Frgl. M 188

Ivar på Ulmas Frägelista N. 188.

Pl. 30. I varje bondgård, skulle jag tro, åtminstone i farfars Per Elias, fanns en tårtsbildapparat för ropslagning. Alla farfars nät hade selmar av tagel. Öven körförmanna av tagel hade väl slagits på denna apparat. Per Elias hade ju fyra hästar under sin bondetid. Trätkmedel, såpa, tillverkade man själva i hemmen. Men för detta ändamål måste man ha björkaska och fett. Köhadet grutade länge varefter salt och senare kallt vatten tilltattes varvid massan tatte sig till såpa. Gamt hade man även på varje bondgård linodling och linet bereddets hemma på gården efter att en tid ha legat i röta. Vatten. Gamtliga redskap här för fanns på gårdarna. "Bråkan", slaggen och lindhäckla. Den sistnämnda användes även vid beredning av skopö. "Kopoi", som vi sade. Till detta tog den grösta stäna. Sten, som endast växte inne i riset efter någon liten bäck.

Svar på Ulmas Frågelista N. 188.

Bl. 31. Vid rökning av malten använde man
mörkna sålgsstubbar som gav den bästa
smaken på det färdigrökta köttet, fläsk-
ket eller fisken. Man får inte glömma
att fram till 1880-talet kokade man sjäka
sitt husbehovsbrännvin i bondgårdarna
här i norr. Man sökte ju alltid ha ke-
ärs förlagor kom i sina två häbbergen
vardera i två fulla våningar på varje gård.
Man sökte ju dömed gårderna sig mot de
många trögåren. Först gjorde man sig ett
kraftigt dricka på hemlagad malt. Sedan
fyllde man vämgrytan på 160 liter i la-
dugården med detta dricka. Satte en tät
kallav plåt över grytan, från den gick
ett smalt kopparsor in genom en hä-
summa med kallt vatten och ut i en pip
var igenom den kondenserade ångan rann
ner i ett kärl och var brännvin. Detta
skedde en natt mot de större helgerna

Ivan på Ulma: A Frägelörta M. 188.

Pl. 32 och blev av 160 liter maltöricka ett arbete om förti liter brännvin sade de gamle som prövat denna tillverkning. Vår heder värde kyrkoherde Djurberg berättade under vår "maltvardskola" som vi sade, att när han under sin studie tid under sommarerna enligt tidens sed nette i byarna och höll andaktstunder i gårdarna så var det även sed att bönderna bjöd på en smörgås måltid och en 'sup' till. När han då hörde att ungdomarna tog detta som förevändning för att överlasta sig med spritvara, de sade, "när Djurberg som är så gudeli", Gudtjänst använde sprit, varför skall då inte vi också få använda sprit." Från den dagen har jag inte använt en droppe sprit, sade han.

Påskris. I god tid före påsk togs in några björk kvistar och vattes först i kallt, snöblandat vatten så tidigt att björklövet

Ivar på Ulma:s Frågelista N. 188.

Bl. 33. att hann släut till påskhelgen.

fredagsris: Det växer kortvuxna risbuckor med små löv i trakterna här på rönöstar som vi kallar så. Av detta gjorde vi förr här kvastar. Detta blir mycket olitstarkare än av björkis. Ibland kallar riset fjällbjörk. Slav självt inte tagit reda på det rätta namnet.

¹⁾
= dvärgbjörk
(antagligen)

Darje, granris. Under hela våren och även under våtare perioder under sommaren och hösten har man här brutit grankvistar, "Darjkauga", och lagt ~~medan~~ för stugnbrosarna med vilket man skrapade bort leran och annan smöja från thorna innan man gick in i gården.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
LPL, FRÉDRIKA
Frgl. M 188

Har på Ulmas frågelista M. 188.

Fyllägg: Botn. "Stenbrager", i min hemby var det långt till skölen i skogen där en buskar växt. Minns därför inte till att detta sega ris blev använt till stenbrager. Utan i stället blev det björkris var bark avgragits. Det hette alligen- ga kraskris. En och enris på gammalt Fredrika- mål är "jään" och "jääritå". Stuket sälglöv gavt korna i den r.k. vämmingen. Pälgris med löv bundel i kävar gar såväl till kor som får och getter i den framförande "Högla" - krubban där de fick tugga av lövet från ris som sedan kastades ut och brändes upp. När man plöjde h. ex. ren matta på tidiga vör- mornar i en större kont hette det att man plöjde en "Kont fylld". Om hällörta: "Vi sade nog "Stenörta" när vi plöjde denna i hällorna i "Åhuvå", bergel Åhuv- vudet. Vi kallade rölliban "farfars to- bak". Minns inte att den blev använt som vänt till detta ändamål och huru den kal-

35.

Från på Alma: s frågelista N. 188.

Bl. 31 lades allmänt så härbar trakt. Men min-
 nes mycket väl från förra världskriget
 hur man förhade römlöv, smälade det
 och stoppade den i pipan ist. för to-
 bak. I nedre delen av vår åker på min
 hemgård växte gynnigt med kummin.
 Fröna tillvara togt, förhades och användas
 kula i isynnerhet rågbullar som bryd-
 da.

ULMA 29892. Almar Nilsson. 1975
 LPL. FREDRIKA
 Frgl. M 188